

Migracije, nacije, imaginacije: klubovi kao mikrokosmos zajednice srpskih gastarbajtera u Beču

[Miloš Rašić, *Zamišljena domovina. Klubovi, identitet i integracija srpskih gastarbajtera u Beču*, Etnografski institut SANU, Beograd, 2022, 232 str.]

Maršalov plan za obnovu posleratne Evrope inicirao je pojavu *gastarbajtera* tj. „gostujućih radnika“ koji su odlazili na „privremeni“ rad u zemlje Zapadne Evrope. Deo tih migracijskih procesa su činili jugoslovenski radnici koji su napuštali „socijalistički raj“ u potrazi za boljim životom. Usled opštekulturne neintegrisanosti, Jugosloveni su se orijentisali ka svojim sunarodnicima stvarajući migrantske mreže koje su kasnije dobile utemeljenje u *klubovima* – mestima za druženje, razmenu informacija i sportsko-umetničku rekreaciju. Klubovima u Beču – jednom od najpoznatijih „gastarbajterskih centara“ – svoju prvu monografiju pod naslovom *Zamišljena domovina: klubovi, identitet i integracija srpskih gastarbajtera u Beču*, posvetio je dr Miloš Rašić, naučni saradnik Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti.

U uvodnom poglavlju, autor ističe institucionalnu konstrukciju i prezentaciju kulturnog i nacionalnog identiteta u klubovima kao krovnu temu monografije, te ovom problemu pristupa dijahrono, prateći fenomen od njegovog nastanka do danas. Nakon pregleda srodnih istraživanja u domaćim naučnim okvirima i obrazloženja ključnih termina poput identiteta i plesa, Rašić navodi da ovom monografijom nastoji da doprinese razumevanju procesa kreiranja, prenošenja i recepcije reprezentacijskih praksi klubova, ali i da *dâ glas svojim sagovornicima*.

Teorijsko-metodološki okvir autor započinje ličnom istraživačkom „istorijom“ s pomenutim fenomenom navodeći brojne istraživačke prilike koje su rezultirale monografijom, a potom i objašnjava korišćen terenski pristup koji kombinuje posmatranje s učestovanjem, dubinske intervju, neformalne razgovore i anketno ispitivanje. Istraživački uzorak je sačinjen od 191 sagovornika koji pripadaju različitim generacijama gastarbajtera, a opseg starosne dobi sagovornika kreće se od 14 do 80 godina. Analitički metod je primarno skrojen od četiri tipa analize i čine ga formalna i tematska analiza, situaciona analiza mančesterske škole i burdijeovska diskurzivna analiza. Nadalje, Rašić pravi sažet prikaz geneze fenomena

pišući o uzrocima njegovog nastanka i etimologiji termina kojima su gastarbajteri imenovani, ali i uvodi čitaoce u dominantne karakteristike ove grupacije poput liminalnosti, neintegrisanosti, nostalgije i ideje o privremenom radu itd.

Poglavlje *Radne migracije iz Jugoslavije u Austriju* ustanovljeno je na dva ključna čvorišta, a to su *migracione politike Jugoslavije* i *imigracione politike Austrije* u periodu od 1950. do 1975. godine, koje rasvetljavaju „načine na koje su gastarbajteri oformili sopstveni kulturni sistem u kojem i danas žive i funkcionišu“ (21). U tom ključu, pogledi države na migriranje iz Jugoslavije su se menjali spram socioekonomskih i političkih prilika (od „privrednog čuda“ i ekonomske krize preko normalizacije odnosa Jugoslavije i Austrije do potpisivanja ugovora o razmeni radne snage). Poslednji deo poglavlja čine lične priče intervjuisanih gastarbajtera o migriranju koje svedoče o složenosti i „težini“ migracijskog procesa kao i o emocijama i brigama koje su okupirale misli tada „novopečenih“ migranata.

Četvrto poglavlje *Mesta identifikacije: etnografija srpskih klubova u Beču* prikazuje kontekst nastanka, institucionalizacije i raspada klubova, kao i njihovo rekonstituisanje kada postaju mesta reprezentacije novoformljenih nacionalnih identiteta. Naime, klubovi u Beču nastali su spontano kao posledica samoorganizovanja međumigrantskih odnosa, te su, spram premisa jugoslovenstva, otelovljavali „bratstvo i jedinstvo“ i kreirali sopstveni mikrokosmos koji je bio komplementaran s dominantnom politikom zemlje matice. Pomenuta politika se reflektovala na sudbinu klubova, te je raspadom Jugoslavije otpočelo deljenje klubova po „novoju“ etnonacionalnoj osnovi na srpske, hrvatske i bošnjačke. Tada su klubovi počeli da delaju spram nove nacionalne paradigme, ističući srpski identitet i pronalazeći uporište u reifikovanoj i romantičarskoj verziji srpske kulture.

Posmatrajući srpske klubove u Beču kao *male grupe* sa sopstvenom *idiokulturom*, Rašić u poglavlju *Institucionalna struktura i mreže društvenih odnosa srpskih klubova u Beču* analizira čvorišta koja čine strukturu klubova. Polazeći od konceptualizacije *metafore čvorišta*, autor najpre tretira *institucionalna čvorišta* pod kojima podrazumeva same klubove. Institucionalna struktura klubova je uređena hijerarhijski i ona govori o politikama rada i politikama reprezentacije tj. o težnji za očuvanjem etnonacionalnog i kulturnog identiteta kroz izvođenje tradicionalnih plesova i muzike u okviru folklornih sekcija. S druge strane, *ljudska čvorišta* čine pojedinci čiji su odnosi ključni za rad klubova, dok se pod

prostornim čvorištima podrazumevaju određeni prostori u kojima se odvijaju aktivnosti i grade mreže društvenih odnosa. Naposljetku, Rašić rasvetljava međuinstitucionalne odnose klubova i drugih institucija poput ambasade i Crkve, pri čemu ukazuje na složenu i politički obojenu „prirodu“ ovih odnosa, gde se klubovi (po potrebi) koriste kao politički i/ili ekonomski resurs.

Reprezentacijske prakse klubova su uslovljene kulturno-umetničkim amaterizmom u Jugoslaviji (potom i Srbiji), te autor u poglavlju *Politike rada srpskih klubova u Beču* prikazuje izgradnju ovog sistema koji je služio kao sredstvo „sprovođenja političke moći“ (80) i kojim je plasirana poželjna politika i estetika. Tom prilikom, Miloš Rašić problematizuje put tradicionalnog plesa od opštenarodne forme do zabavno-performativne scenske forme koja je ekskluzivno vezana za izvođenje pred publikom. Analizom arhivske građe i narativa, autor stvara rekonstruisanu sliku performansa od osamdesetih godina XX veka i prikazuje kako je raspad jugoslovenskog poretka uslovio brojne promene, ne samo u repertoaru, nego i u pristupu tradicionalnom plesu i njegovoj reprezentaciji koja sada biva orijentisana ka novom nacionalnom programu. Upravo zato, u ovoj monografiji su folklorne koreografije pozicionirane kao plodotvorni predmet za analizu političke reprezentacije i identitetskih politika. Nadalje, Rašić pojašnjava proces stvaranja koreografija, upućuje čitaoca u „večne“ debate vezane za pitanje izvornosti, autentičnosti i stilizovanosti folklora, te naposljetku pristupa koreografijama i koreografisanju kao komodifikovanim elementima. U odeljku o plesnim praksama, postaje jasan prvi naslov monografije gde je detaljno obrazložen proces „zamišljanja“ nacije, zajednice i kulture. Zamišljanje pomenutih koncepata ne podrazumeva da su oni izmišljeni, nego da nastaju u romantičnoj i nostalgličnoj vizuri domovine koja se javlja kao bitan element gastarbajterskog metanarativa.

Sedmo poglavlje *Procesi integracije srpskih gastarbajtera u Beču* je posvećeno javnim politikama Republike Srbije prema dijaspori, politikama integracije Austrije i stavovima sagovornika o stepenu njihove integrisanosti u austrijski sistem. Nakon detaljne kontekstualizacije i kritike zakona o migracijskim i integracijskim politikama, putem narativa sagovornika različitih generacija je prikazano kako se integracija odvija u praksi, te da su gastarbajteri i njihovi potomci mahom orijentisani ka sebi sličnima čime se granice s drugim zajednicama prelaze „simbolički“. U tom procesu, bitnu ulogu igraju i stereotipi koji istovremeno služe i kao resurs za stalno konstituisanje identiteta, ali i razlika među ovim grupama.

Razlike i kulturne stereotipizacije zauzimaju ključno mesto i u konceptu multikulturalizma o kom Rašić govori u poglavlju *Multikulturalizam i srpski klubovi u Beču* preispitujući „da li ima multikulturalizma u srpskim klubovima i da li su klubovi deo multikulturalne politike“ (169). U tom ključu, evidentno je da austrijski sistem, zbog esencijalističkog pojmljenja identiteta, nije podobna podloga za primenu multikulturalizma, te da ove politike esencijalizuju i reifikuju kulturu, da su po svojoj „prirodi“ diskriminatorne i da dodatno produbljuju jaz među zajednicama. Nadasve, multikulturalizam dovodi do ograničavanja migranata „na određenu etničku grupu, sa specifičnim ukusima i tradicijama, što se često ne podudara sa stvarnošću“ (187).

U *Završnim razmatranjima* autor „zaokružuje“ celokupan sadržaj svog pionirskog istraživanja kulturno-umetničkih klubova u dijaspori koji su (dugo) smatrani „irelevantnim poljem naučnog interesovanja“ (189) i ostavlja otvorenim pitanje funkcionisanja procesa imaginacije u svakodnevnom životu gastarbajtera i njihovih potomaka koji funkcionišu u Austriji, ali su idejno i vrednosno orijentisani ka različitim segmentima zemlje matice.

Monografija Miloša Rašića pod naslovom *Zamišljena domovina: klubovi, identitet i integracija srpskih gastarbajtera u Beču* predstavlja iscrpno i vešto analiziran opus različitih aspekata života gastarbajtera počev od onih istorijskih, ekonomskih, političkih i sociokulturnih do ličnih životnih priča i narativa. Ukrštajući sopstvene kompetencije iz različitih naučnih disciplina, Rašić ovom složenom istraživačkom „problemom“ pristupa iz različitih uglova koristeći se zahtevnim i relevantnim konceptima, ali, pak, zadržava „pitkost“ i lakoću čitanja poput popularno-naučne literature. Iako se čitanjem stiče utisak da ova monografija zbog svoje iscrpnosti „zatvara“ temu gastarbajtera kao predmeta etnološko-antropološkog istraživanja, ona više ukazuje na složenost ovog fenomena i otvara nova pitanja koja ne doprinose samo razumevanju gastarbajterske zajednice u Austriji, nego i razumevanju dijasporalnih grupacija širom sveta, s jedne strane, i rasvetljavanju različitih aspekata kulture zemlje matice koje nisu vidljive „golim okom“, s druge strane.

Lazar Barać